

משוררים שרים לגשם

מאת : גרשון ברגסון

... כי לימים עוד שבעה אנוכי ממטיר על הארץ
ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום
אשר עשיתי מעל פני האדמה (בר' ז', 4).
את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני
ובין הארץ (בר' ט', 14).

אך הסיפור על המבול אינו המיפגש
הראשון של הילד עם הגשם.
עוד לפני גיל הקריאה הוא עד לתופ-
עת טבע זו, הוא שומע מפי המבוגרים
התרשמויות מן הגשם וסיפורים או שי-
רים עליו. הוא מכיר את הגשם מהתנ-
כות עצמית, הוא קולט אינטרפרטציה
לגשם לפי יחס המבוגרים למים שנתכים
משמים.

אינטרפרטציה זו תלויה בסביבה הטב-
עית, שבו נמצא המבוגר וביחסו האישי
אל הגשם.

בימינו כבימי קדם תלויים חייו של
האדם בגשם. ואין תימה שנתקמו סביבו
מושגים, רגשות, ציפיות, דאגות ומכאן —
נוהגים, תפילות, פולקלור, מיתולוגיה
ואמונה.
כך אצל עמיה העולם ובארצות-תבל וב-
דומה לזה בעמנו ובארץ-ישראל.

א

כשילדינו לומדים את המסופר בספר
בראשית על הגשם ועל הקשת, הם למדים
לדעת, כי הגשם שהומטר על הארץ הביא
לחורבנה. ועוד הם לומדים, כי הקשת
קשורה בגשם ובברית המבטיחה שלא
יישנה הדבר, ואין חשש שאלהים יביא
שנית מבול על היקום.

החרדה שיכולה להתעורר בעקבות ה-
סיפור על המבול, אע"פ שהוא רחוק
מאד, — חרדה זאת נדחקת, ואולי אף
מתאפסת, ע"י הסיפור המרגיע על הק-
שת. והיא, הקשת, מוחשית, נראית לעין,
ובכך גדלה השפעתה.

וכך מחזק לוין קיפניס הרגשה זאת:

קשת קשת בשמים,

מה את מבשרת קשת ?

— לא יהי עוד מבול מים

על פני כל היבשת! (מבראשית 1973).

לפי המשנה נידון העולם בחג על המ"ם, ולכן היו האנשים חרדים בהתקרב עונת הגשמים.

על סמך המסופר בתלמוד אנו למדים על השוני בהתייחסות האישיית לגשם, וכי החלוקה היא מעמדית. מסופר, ביומא כא ע"ב, כי במוצאי יום-טוב של חג הסוכות "הכל צופין לעשן המערכה [העשן של העצים שעל גבי המזבח]: נוטה כלפי צפון — עניים שמחין ובעלי-בתים עצבין, מפני שגשמי שנה מרובין ופירותיהן מר-קיבין [ואז מחיר הפירות יורד]; נוטה כלפי דרום — עניים עצבין ובעלי-בתים שמחין, מפני שגשמי שנה מעטין ופירותיהן משתמרין, נוטה כלפי מזרח — הכל שמחין, כלפי מערב — הכל עצבין".

בהתקרב החג, נעיין בפרשה זאת מאס' פקט אחד, היינו — כיצד משתקף הגשם ביצירתנו לילדים, האם מטופל ברציפות הנושא; האם התוכן והצורה תואמים או חלו בהם שינויים.

לא מקרה הוא שסקירה זאת נעשית בהתקרב חג הסוכות.

שמחת בית-השואבה, ניסוך המים, תפילת הגשם וראשיתם של הגשמים באזורנו בחודש חשון — הם שמביאים אותנו לכך.

בראשית המאה כותב גרזובסקי, כי ילדי ישראל אינם מרגישים את הטבע, אינם יודעים אותו ואינם מבינים אותו; "רוב ילדי ישראל אינם מרגישים כל נועם ויופי בגשם או בקשת" (הדגשה שלי — ג. ב.). אך מאז ראשית המאה נשתנו דבר-רים הרבה. אלה מילדינו אשר מקפידים, על מסורת אבות גם בתפילה יעמדו על השילוב של "משיב הרוח ומוריד הגשם"

בתפילת שמונה-עשרה בעונת החורף. תשומת לבם תופנה לפיוטים המשולבים בתפילת החג.

"ואוצרך הטוב תפתח להשביע מים שוקקה". "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, את השמים, לתת מטר ארצך בעתו ולברך את מעשי ידיך". אך הגשם יעסיק גם ילדים שאינם מורגלים בתפילה.

רבים מילדינו ילמדו לדעת מה גדולה דאגת הוריהם החקלאים בעת בצורת, וי-לדים שאינם בני חקלאים יהיו מוטרדים גם הם בצפייה לגשם, אם הוא איחר לבוא, והדאגה המתלווה לכך מדביקה את הציבור הישראלי כולו, והסיבה לכך מובנת מאליה ואינה מצריכה הסברים.

עם התבגרותם ילמדו הילדים, ישמעו, או יקראו סיפורים ואגדות על הגשם ועל דמויות הקשורות בו: על אליהו (בספר מלכים), על חוני המעגל ועל גיבורים אחרים ששמותיהם קשורים בבצורת בתפילה, בנסים, בעצירת גשמים ובהבאתם.

לפיכך אך טבעי הדבר, כי עם פריחתה של ספרות-הילדים העברית זכה הנושא לביטוי. סקירתנו להלן תתמקד בביטויים השונים של הגשם בשירה בלבד, ומספר משוררים מצומצם יובא לשם הדגמה.

ג

אכן נושא הגשם פופולארי וביטוי שר-נה בעטיהם של משוררים שונים.

ביאליק, שכתב את רוב שיריו לילדים בהיותו בגולה, ודאי היה מופתע מן הסתם תינו באירופה המזרחית, הגשם בשיריו משרה עצבות, הוא "זרזיף טורד", העבים "קוברים את השמש", ערבי הנחל דומים ל"פגרים מתים", "העולם עכור שומם", (עבים חושרים); הגשם הוא "דלף טורד",

(אסרו חג); רק הקשת שונה. הגשם שלפני
ני הקשת הוא כ"ספיר ולשם", וכבוד
אלהים מופיע בקשת. (קשת).

מעטים שיריו של ביאליק בנושא זה.
מן המעט שכתב אפשר לחוש, כי מצב-
רוחו עכור כעולם שבו הוא נמצא.

שירי הגשם של ביאליק אינם שירי-
ילדים מובחרים. גם הלשון אינה מתאי-
מה לגילם.

יש לציין, כי ביאליק משתמש בלשם
כדימוי לגשם, דימוי זה לקוח מתפילת
אף-ברי של הקליר, אשר משתמש בבי-
טוי "בצחות לשם", וראה מה השפעת
הביטוי על משוררים שאחרי ביאליק:
אנדה פינקרפלד משתמשת בביטוי זה
בהרחבת-דמה. טיפות הגשם נוצצות מתרו-
צצות "בגבישים של פז ולשם".

מ. דשא מדמה את הגשם "כטיפות פני-
נים גשם לשם".

מעניין איך מלה, שמופיעה במקרא
פעם אחת וכלל לא קשורה במים מצאה
מקומה ליד הגשם. ניתן לשער, שהשימוש
בלשם בא לשם החריזה, אף שהיא נראית
מלאכותית.

שניאור הקדיש לנושא הגשם שירים
רבים יותר. (ולא לגשם בלבד, — הוא כר-
תב גם על הברד ועל השלג — שוב השפעת
הסביבה).

הגשם אצל שניאור בעל דמוי חיובי
יותר. הוא "מפּיֵס נרקיסים נעלבים", טי-
פות זכות" מכות בחלון,
"על השדות ועל הגגות"
נפלו פתאום "צללים רכים".

אל הרחמים מצמיח להם לנחם עניים,
השמש לאחר הסערה יצאה ליבש "דמעות
שמחה", הרוח זוקף ראשי גבעולים, לא-
חר הגשם "נושב ברחמים" הרוח, "השחק

שב וטהר", מבחר המלים השולט אצל
שניאור הם פיוס, זכות, רכות, נחמה,
רחמים, דמעות שמחה, זקיפת ראש —
מה גדול ההבדל בין המועקה אצל ביא-
ליק לבין ההרגשה המעודדת אצל שניאור.

הגשם הוא תופעה חיובית ומביא מטר-
בו לטבע ולאדם. שניאור חוזר לנושא
הגשם בשיר נוסף, שונה בסגנונו ובתוכנו
— באגדה "ננסי מטר". ברדת הגשם,
שאינו מטר אלא "אשדות מרומים" מופי-
עים שדי מים בין הבעבעים, מספרם אין-
סופי "שבעה נופלים, קמים שבעים" הם
מכים ורוקדים ומרעישים, הם מנהלים
דיאלוג עם המקהלה.

שניאור מנסה להמחיש את הגשם ומ-
עליו בעזרת הננסים — הגמזים, אך
השפה והדימויים אינם מעודדים פניית
ילדים לאגדה זאת. — "בוקה מבקה ומ-
בלקה", "אילן חומה ומרצפת / בלילה
דלוחה מטרפת".

ועוד נזקק שניאור לנושא שלנו: ב"אג-
דת הקשת" הוא מנסה להסביר "מאין
זה היא באה בעננים"? על דרך האנשה
ובלשון פיוטית הקשת היא השתקפות
של ניצנים שנקטפו באיבם. הוא מתאר
את צבעי הקשת שאינם אלא בבואה של
צבעי פרחים: השושן, הסגל, "אל תגע
בי", דגניה, חלפון, "אל זהר זה ואל גון
זה משתפכות נפשותיהם" והן פורחות
ב"ספירות העליונות". ועוד: בקיץ לע-
תים "זכור אל / את נשמות אבי ואמי /
הפרחים האצילים / שמתו קמלו ונק-
טפו / ותהי נשמתם צרורה / בצרור סמ-
מני אלהים / באגדת פרחי מעלה..."

גם אגדה זו נועדה לילדים למרות מור-
כותה ולשונה המליצית כאשר, כנראה,

הקריטריונים של שניאור לגבי ספרות-ילדים היו שונים מאלה המקובלים היום.

ד

משוררי הדור השלישי לספרות הילדים העברית: הרבו לעסוק בנושא הגשם. בשיריה של מ. לילין שטקליס לגיל הרך (לפי הגדרת המשוררת) מקבל הגשם די-מוי חיובי. מחכים לו והוא בא סוף סוף, אף אם הוא "כה קריר וכה טוב", (שיר הגדי עמ' 20).

בשיר אחר (דין דון — גשם) מתפללת המשוררת לגשם, הכל מצפים לו — הטבע והאדם.

גם מרים שטקליס, כמו שניאור, מתארת את השפעתו של הגשם על הטבע: שבלים יגבהו, דשאים יצמחו, השזיף יצחק, התפוח ייף, וילדים ישבעו, אך מרים שטקליס מוסיפה אלמנט נוסף — בעל-חיים, "שה ועגל, בני וגדי מצפים לידידי". אולם בשיריה על נושא זה לגיל המבוגר גר יותר (יש לי סוד עמ' 40) יחסה לגשם שונה — שלילי. הגשם יורד בלי סוף / גשם בגן וגשם ברחוב / קר ורטוב / לא טוב.

הגשם מביא להרהורי דמיון על נעלים חדשות לאמא "ולא בלויות, קרועות, מ-משות", שזהו הקשר סוציאלי-עירוני, כשם ששניאור הגה בלחם לעניים.

היחס השלילי גובר בשיר — שעמום (עמ' 40): מבחינת הסגנון יש כאן משהו חדש — אירוניה: "כל הבית משתעל / חלילה לך ללכת לטיל", והתוצאה — והיא רצינית — שעמום.

1. ראה שלושה דורות בספרות הילדים העברית, ג. ברגסון, "יסוד", ת"א.

הילד משתעמם והשעמום נמשך "עד התקרה" אין להתגבר עליו. זהו כנראה מצב-הרוח של הילד העירוני, שאינו מגלה בגשם אלא זאת...

אנדה פינקרפלד פונה אל הנושא הן בשיריה הראשונים שהופיעו ב-1931, (שיר-רים לילדים) והן בשיריה המאוחרים יותר שהופיעו ב-1974 (אני שר מאושר).

נדמה לי, כי אנדה מנצלת את "הגשם" כמכשיר הינוכי. בשיר "בגשם בלי מעיל" מסופר על צעצועים, — הכושי, הדובון, השפן והבובה — שטיילו בלי מעיל ובלי מגפים. הם התקררו ולכל אחד מהם קרה משהו לא טוב.

מוסר ההשכל אינו מאחר לבוא: "אמרו האם מאד נחוץ בגשם לטיל בחוץ? הי-לד מטיל עונש על צעצועיו, חודש ימים לא יוכלו לצאת כי "אסור בגשם לצאת בלי מעיל".

הדידקטיקה בולטת. כך מדברת האם אל בנה או אל בתה, אולם מחנך הרי יביא את האיסור בעקיפין — והוא אפק-טיבי והא ראייה, הילד ספג מוסר השכל זה.

בשיר אחר מסופר על ענן גרגרן (עמ' 67) שאכל וזלל את כל התכלת. רוח מבוגרת גרשה אותו — "לך מכאן צא מכאן הגרגרן", ואכן הרוח הצליחה... לא ירד גשם. נצלנו מרעה.

ובשיר סוכה ורוח (עמ' 94) מתפללת אנדה כי "יבואו נא הגשמים", אך תפילה זאת למען מנוחת האדם היא, משום שעייף מן הימים החמים והגשם מביא הקלה. החיוב בגשם הוא, איפוא, במה שהוא עושה לאדם בעקיפין. אילו היינו יכולים גם בימים החמים ליהנות מן הכ-

עימות שבסתו המתקרב, אפשר לוותר על הגשם.

אולם בשיריה המאוחרים מסתמן ה"לך-רוח אחר. ב"מחול טפות הגשם" (אני שר מאשר עמ' 14) הטיפות רוקדות, מש-תוללות, הן גבישים של פז ולשם, הן יפות בשלל צבעים, הן סימפטיות במש-רתן, וגם ב"טרים בוא הגשם" היחס חיר-בי. העצים העייפים מחכים לבואו. והכל מתחדש ב"שמחת הגשם", "במחול טיפות הגשם", ואין אנו למדים בשביל מי הוא טוב ומה תועלת הוא מביא.

הגשם בפני עצמו נחמד לעין ומרנין. בשיר השני יש תכלית ויש תועלת. מחכים לו מי שזקוקים לו, ואכן הם באים על סיפוקם.

ובעמוד 13 "גשם" תיאור קצר על הג-שם, אוביקטיבי, בלי התיחסות אישית. נ. אלתרמן (לילדים) תשל"ד עמ' 27) רואה בגשם גבריות. היורה מרביץ כהוגן, הענן אורב במארב, הוא ענן כארז, נפת-דים מפניו והוא פותח ברז גדול, היורה מפתיע את הכל, את הצפרים את היר-קות. את החתול. כולם דנים בו ונצים "צעירים וזקנים / עציצים וציצים". רק ילדה אחת, בת-שבע מקבלת בשקט את הנטף על האף, היורה. וחשבה דבר חשוב, זהו סדר העולם. כך יש לקבלו, כל אחד וחוקיו, כל אחד ועיסוקיו, והיורה — טוב הוא, בהשפעתו "מתעוררת האד-מה" / "כאן בת-שבע נרדמה". מין חר-קיות שכזו, כך צריך להיות, חילופין לסירוגין בתפקידים. השיר מלא הומור וכדרכו מפתיע אלתרמן בשפה, בדיאלוג, בהומור ובתוכן.

ונסיים פרקנו זה בדברים על הגשם
אצל זאב.

מכל המשוררים שנזכרו אין כמוהו מחבב את הגשם. זאב, שהוא משורר הט-בע ואוהבו, אינו יכול, כמובן, שלא להביע אהבה לגשם.

בסוף הקיץ השדה כמה למטר ומתפ-לל לגשמים (סופו של קיץ).

היורה מגיח בעוז ובסער, ברק ורעם ורוח ים, אך אין הדבר מבהיל, אף לא ילד בן שלוש. הוא "רטוב מכף רגל ועד הראש" / וגומע מים בכל הפה. אמו גוע-רת בו, "הביתה" (השורה למי נחוץ לטיל בחוץ — אנדה, לא טוב ברחוב — שטק-ליס), אך הילד צוחק במלוא הפה. **היורה.** כי היורה מביא חג ובכל המחנה עוברת הבשורה: היורה; וגם להיפך: אם חלי-לה צפויה בצורת, יורד עצב על אדם וניר. אבא לא שר כשעצורים השמים. כשיש בצורת הוא יודע "למה לא ירון הזרוע". כאשר אין גשם, אין טל / אין גמול לעמל.

זהו כובד רובץ על כתפיו, והוא מדביק בו את הילדים.

שירתו חינוכית — דידקטית, אך מעור-דנת משכנעת ומתחבבת.

ה

גם הדור הרביעי של סופרים ומשוררים לילדים בעברית נזקק לנושא הגשם.

בספרים שהופיעו למן שנות הששים יש, בדרך כלל התיחסות חיובית לגשם.

נורית זרחי מקבלת את הגשם באלפי חלילים, (אני אוהב לשרוק ברחוב עמ' 30) כשהגשם מפתיע מריעים לקראתו:

העצים הרוזים בחצר,

הדרורים על הגג

כתת הקוצים בפנה

ושבלול הגנה

עולם מצומצם, קרוב לילד, לא מופשט אלא מוחשי, בלי פילוסופיה רחבה ובלא השקפת-עולם. קליל משעשע.

תרצה אתר מביטה בגשם ברוח טובה, באופטימיות. הגשם קשור בערב :

ערב יורד

וגשם יורד

וחושך יורד על העיר,

צירוף זה יש בו כדי להבהיל קצת, להפחיד, אך האם מתערבת ומרגיעה, כי "הגשם גבור והגשם יפה" והוא מביא תועלת לעצים. והעצים יתנו לנו צל ו"הק-ריר" הוא נעים, נעימות זו תגדל כאשר הצפורים יזמרו וישרקו.

ריאליה. אינה ניזקקת לשום דימויים ולא "להתילדות" אך גם בשיריה העולם מצומצם לגן שהילד ילך אליו ולעצים שבו.

עליזה סטרוד (צמד חמד 1973) מקב-לת את הגשם בגיל. הילד ישיר לו שיר וירקוד בשלולית. אין חדש לא בתוכן ולא בצורה : הילד ילבש מעיל, וינעל מגפים (אנדה) יחוש טפות בפה (זאב) והן יור-דות על המצח ועל האף (אלתרמן).

דבורה בן-נר (קונצרט בגן 1973) מבי-אה את הגשם כחלק של "דוד של חורף" (זה גם השיר). דוד זה "טופף בעליצות

על הגג", הוא מופיע ב"סחרחורת שכ-זאת" ובה "רוח-סער-גשם-שלג", אך יש בו, בדוד, "עליצות של חג", הוא מביא מחול (אנדה) ותזמורת, הוא רוקד ושר-פך דליים של גשם. דימויים הרבה בשירה, אך כולם משרים אותה נעימה.

גם בשירה "קשת בשמים" מופיע הג-שם. גם בשיר זה נזקקת המשוררת להא-נשה. השמש ראתה "זה יום אפור / יום של גשם, יום של קור". אך מהר מאד שלחה קרנייה וצבעה צבעי הקשת. ואז... פסק הגשם. מנין לקשת צבעים אלה ? מן הפרחים : כלנית, חמנית, רקפת, ירק ע-לים וסיגלים, אין חדש. כך תיאר כבר את הקשת שניאור. ודבורה בן-נר עושה זאת ביתר-חן וקלילות ובהתאמה טובה יותר לילד.

לסיום כדאי להזכיר, כי הנושא ממשיך להעסיק את הכותבים למען ילדים, וה-עיתונות לילדים אינה חדלה מלתת ביטוי לגשם מידי שנה בגליונות, שמופיעים ק-רוב לחג הסוכות.

בדרך כלל הגשם-היורה טוב, עליז, מר-נין, מנגן, מפליא, מביא ברכה, הכל שמ-חים לו.

כברת דרך ארוכה "עבר" הגשם מרא-שית המאה ועד ימינו.